

Фс 475
I-67

П. ІНОЗЕМЦЕВ

**ПРОБЛЕМА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ
НА УКРАЇНІ**

В48753

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр ^{Фс} 245 7-64 Инв. № 244357

Автор Тоденцев П.

Назва Третья научная
библиография на Украине.

Місце, рік видання К., 1929.

Кіл-ть стор. 25с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка:

Р. П. О. С.

В. П. С.

B 48753

UKRAINISCHES WISSENSCHAFTLICHES INSTITUT FÜR BUCHKUNDE

P. INOSEMZEW

DAS PROBLEM
DER NATIONALEN BIBLIOGRAPHIE
IN DER UKRAINE

KYIW — 1929

УКРАЇНСЬКИЙ НАУК.-ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

П. ІНОЗЕМЦЕВ

ПРОБЛЕМА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛЮГРАФІЇ
НА УКРАЇНІ

2714357

КИЇВ—1929

Бібліографічний опис та шифри
для бібліотечних каталогів на цю
книгу вміщено в „Літописі Україн-
ського Друку” та „Мартновому репер-
туарі” Української Книжкової Палати.

Київськ. Окрліт № 889
Держтрест „Київ - Друк”,
1-ша фото-літо-друкарня,
Сінний майдан № 14.
З. 2548—1 $\frac{1}{2}$ др. ар.—100.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ НА УКРАЇНІ.

Питання про загальну національну бібліографію на Україні починає ставати історичним: вже десять років тому вперше поставлено його, як одне з головних завдань української бібліографії¹⁾; вдруге поставлено його вже близько п'ять років²⁾, як невідкладне конкретне завдання державного значіння. Одначе це питання ще й досі перебуває в стадії обговорювання та обмірковування. Навіть деякі, до певної міри, визначені вже та визнані твердження стають за предмет перевірки та дискусії.

В наслідок цієї своєрідної ревізії маємо тепер кілька спроб виточити формулювання проблеми національної бібліографії й визначити зміст та організацію праці що до утворення національного бібліографічного репертуару³⁾. Маємо навіть спробу підсумувати той матеріял, що дала досі дискусія⁴⁾.

Особливого значіння й ваги, щоб вирішити головні засади загальної національної бібліографії де-хто з дослідників надають тим формам й засадам національної бібліографії, що існували та існують в європейській бібліографічній практиці, вважаючи, що вона може бути за приклад та дати певні вказівки, як будувати нашу роботу⁵⁾. Зважаючи на це, ми хотіли б з одного боку зробити—невелику аналізу національних бібліографій закордону, з другого—визначити ті вимоги, що ставить перед українською національною бібліографією наша епоха.

ОСНОВНІ РИСИ ЗАГАЛЬНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОГРАФІЙ.

Незважаючи на велике історичне минуле, бібліографія ще й тепер являє собою, кажучи словами одного з бібліографів „науку термінологічно найменш чітку, а значить і не з досить ясно сформульованим колом питань, що являються її предметом“⁶⁾.

Теж саме доводиться констатувати й в одній з важливих ділянок бібліографічної роботи — бібліографії національній. Проблема загальної

¹⁾ Див. Ковалевський, Ю. Бібліографія й Український Бібліографічний Інститут К. 1919 ст. 6.

²⁾ Див. Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. Бібліотечний Збірник, ч. I Київ 1926 ст. 84—88.

³⁾ Див. І. О. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару. Книголюб. кн. I. Прага 1927. ст. 1—10; Максименко, Ф. Межі етнографічної території українського народу. Бібліотечний Збірник ч. 3 Київ. 1927. ст. 65—93. Маслов, С. Обсяг та план українського бібліографічного репертуару XVI—XVIII в.в. Ibid. ст. 60—64; Сагарда, М. Основні проблеми українського бібліографічного репертуару, Ibid. ст. 43—59; також в статті Ю. Меженка: Актуальні питання української бібліографії. Життя й Революція 1927. № 7. ст. 284—287; в огляді М. Годкевича: Организация библиографической работы на Украине. Збірник „Бібліографія в СРСР и книжні палати“. 1928. ст. 85—136, та в праці С. Рубінштейна: „Основні завдання наукової бібліографії в СРСР“, Праці Одеської Центральної Наукової Бібліотеки. I. Одеса 1927. ст. 121—136.

⁴⁾ Див. Постернак, Ст. П. До дискусії про український бібліографічний репертуар. Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії. Київ 1928. № 2 ст. 87—95.

⁵⁾ Порівн. наведені статті Ст. П. Постернака та М. Сагарди.

⁶⁾ Меженко, Юр. Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи. Бібліологічні Вісті 1926 № 4 ст. 48.

національної бібліографії, теорія її починає свою історію з часів виникнення загальної бібліографічної теорії, але й досі не має певного визначення, а в практиці в межах цього поняття стріваємо бібліографічні роботи різного змісту та обсягу.

Так, питання про національну бібліографію в вигляді „bibliothecae (цеб-то книгописні списки) народів стріваємо в системі Jana Garnier'a (XVII ст.). XXI відділ III-ої класи (історії) в пункті 2 за літерою β (бета) містить бібліотеки (ц. т. списки) особливі — народів ⁷⁾“.

Про національні бібліографії згадує й класифікація Дебюра, який в відділі „бібліографія, або опис книг“ вміщає серед інших пункт 5: „Бібліографії світські, національні ⁸⁾“.

Приділяє їй місце й Еберт, який, виходячи з означення бібліографії як науки, що „займається пізнаванням творів письменників всіх часів і народів“, ставить одним із завдань чистої бібліографії — „опрацювання окремих питань“... як бібліографії окремого періоду або народу ⁹⁾.

Брюне в своїй класифікації в розділі „спеціальні бібліографії“ теж дає місце національним бібліографіям, як „бібліографіям, що трактують зокрема про давніх та новітніх письменників кожного народу“ ¹⁰⁾.

Ми не ставимо собі завданням дослідити теорію національної бібліографії серед загальних бібліографічних теорій та класифікацій. Мы хочемо тільки підкреслити ту увагу, яку постійно віддають національним бібліографіям поруч з універсальними, що є показник потреби й доцільності такої диференціації.

Що до обсягу національної бібліографії, то як це проказує й сама назва, вона мусила б охоплювати друковану продукцію, що стосується певної нації.

В XVII або XVIII сторіччі цей термін було досить легко тлумачити, в наші часи поняття нації зробилось остільки складне, що визначаючи межі та обсяг національної бібліографії, дається широке поле для різноманітних вирішень. Тому й сучасні визначення національної бібліографії надзвичайно несталі, загальні й залежать частогусто від тих зовнішніх форм, що вона їх має в практиці*).

Так, національну бібліографію визначають як таку, що охоплює „мови, нації, або країни“ ¹¹⁾, або являє собою бібліографію окремих країн ¹²⁾ або „реєструє видання певної національності (вірніше—певною мовою)... не зважаючи на територіяльні межі“ ¹³⁾. Разом з тим, бачимо вже й спроби виточити поняття національної бібліографії шляхом більшої диференціації, утворюючи поруч з національною окремих, самостійний вид бібліографії державної, яка „являє собою реєстрацію всіх видань (всіма мовами), що вийшли на певній державній території“ ¹⁴⁾.

Величезну різноманітність і розбіжність спостерігаємо й у практиці національної бібліографії. Поширений вид національних бібліо-

⁷⁾ Див. Živný, Lad. J. Rucovět bibliografie. I. Nauka o popisu. V Praze. 1924. ст. 12.

⁸⁾ Ibid. ст. 14.

⁹⁾ Ibid. ст. 20.

¹⁰⁾ Manuel du libraire, t. VI (1865) s. LIX.

* Тут ми будемо говорити виключно про загальну — універсальну національну бібліографію, не порушуючи тих окремих фахових бібліографій з різних галузів знання, що теж мають в своїй будові критерій національний.

¹¹⁾ Schneider, Georg. Handbuch der Bibliographie. Zweite, unveränderte Auflage. Leipzig. 1924. s. 266.

¹²⁾ Калишевский. А. П. проф. Иностранная библиография, М. 1926. ст. 12.

¹³⁾ Яницкий, Н. Библиография. Стаття в „Большой Советской Экспедиции“ т. VI. ст. 122.

¹⁴⁾ Ibid.

графій являє бібліографічна реєстрація поточної літератури. Тому що обсяг друкарської продукції, який протягом кількох століть від початку книговиробництва давав можливість провадити реєстраційну бібліографічну роботу як індивідуальну працю, вже в XVII сторіччі викликав до життя потребу в постійному реєстраційному бібліографуванні поточної літератури. З XVIII сторіччя починають провадити цю роботу по окремих європейських країнах.

Цей тип національної бібліографії не являє собою, проте, єдиний вид національної бібліографії. Не кажучи про несталість основних засад цих бібліографій що до обсягу та меж (про це буде мова далі), навряд чи можуть вони бути визнані за національні репертуари. Бо найстаріша з них народилася в XVIII сторіччі, більшість же починає реєструвати друкарську продукцію тільки з 2-ої половини XIX сторіччя. Звичайно, виходячи з твердження, що філологічне тлумачення поняття репертуару в загальному є список, реєстр, каталог, покажчик¹⁵⁾, перелік книг, ми можемо погодитися, що ці бібліографії дійсно являють собою перелік книг, певний репертуар. Проте, поняття національного репертуару, незважаючи на велику неясність, невизначеність в різних пунктах в одному набуло вже сталості й не викликає жодних заперечень: національний репертуар мусить мати найширші межі хронологічні, тоб-то повинен охоплювати всю друкарську продукцію з найдавніших часів.

Отже, ототожнювати реєстраційні бібліографії з національним репертуаром безумовно не можна. Вони відбивають більшою або меншою мірою друкарську продукцію певного періоду й тільки умовно їх можна було б визнати за основу для часткових репертуарів певного часу.

Тому, цілком несподівано, натрапляємо на вказівки на приклади „низки європейських бібліографічних репертуарів“^{*}), з яких „ні один не виріс із суми фахових тематичних і індивідуальних бібліографій, а поруч із ними, як незалежна від них, самостійна, окрема робота“¹⁶⁾. На превеликий жаль, найпильніше вивчення бібліографічної практики європейських країн не дає прикладу хоч одного такого репертуару, що його було б утворено, як „єдину окрему роботу, за єдиним наперед виробленим в усіх подробицях планом, за єдиною, наперед ухваленою методологією“¹⁷⁾.

Світова історія бібліографії доводить, що в галузі національної бібліографії брак національних репертуарів доповнюють індивідуально складені національні бібліографії, тому що, крім кількох державних та книготорговельних бібліографій реєстраційного типу, всі інші бібліографії, що тільки існують, складали окремі особи.

Ряд європейських країн без таких покажчиків зовсім не мав би й часткової національної бібліографії.

Отже ми примушені констатувати, що досі ще світова бібліографічна практика не дала прикладу національного репертуару в повному розумінні цього слова. Проте, не зважаючи на це, вивчення головних засад національних бібліографій світу в їх історії та сучасній практиці, в великій мірі може допомогти нам визначити засади нашого національного бібліографічного репертуару.

Одним з важливіших питань національної бібліографії єсть визначення її меж та обсягу. Тут бачимо величезну неоднотайність, не-

¹⁵⁾ Порівн. Сагарда. М. *Op. cit.* ст. 44.

¹⁶⁾ Постернак, Ст. П. *Op. cit.* ст. 92.

¹⁷⁾ *Ibid.*

^{*}) (Скрізь курсив та розрядка наші. П. I.).

визначеність та несталість головних критеріїв національної бібліографії.

Де які узагальнення все ж можна зробити, встановивши кілька основних типів.

Один вид національної бібліографії додержує меж державно політичних: його дають реєстраційні бібліографії переважно в тих країнах, де бібліографічний опис являє собою офіційну реєстрацію друкованої продукції країни, виконуючи ще й завдання охоронно — правові (авторське право) та цензурні. Тут природньо виникає сумнів, якою мірою, беручи на увагу сучасний стан національного питання в буржуазних країнах, таку бібліографію можна вважати за національну. Досить взяти приклад Англії, що до англійської бібліографії включає бібліографію Індії та Ірландії, або згадати характеристичну вказівку Шнайдера про англійців, що „подарували національну бібліографію індусам“, „в той час як вільні магометанські держави її майже не мають.“¹⁸⁾, щоб уявити „національний“ характер такої бібліографії. Такий же зразок ми мали й в реєстраційній роботі „Управління по делам печати“ кол. російської імперії. Зрозуміло, що бібліографічна теорія, хоч звичайно і відстає від практики, все ж таки визнає вже за потрібне виділити таку бібліографію в окремий вид „бібліографії державної“¹⁹⁾.

Другий вид національної бібліографії намагається охопити друковану продукцію цілого Sprachgebiet'a, певної мовної території, не додержуючи меж державно-політичних. Тут бачимо в бібліографіях яскравіше виявлені національні риси. Правда й тут не без імперіялістичних збочень по де-яких країнах: взяти напр. бібліографії Іспанії та Португалії, що охоплюють також літературу своїх колишніх колоній Нового Світу. Дуже інтересно, що так звані іберо — американські країни мають протилежну тенденцію: останніми часами помічається в них бажання розв'язати уяву про ту безпосередню культурну залежність від Піринейських країн, що їм за традицією надають.

Цей вид національної бібліографії теж не цілком задовольняє потреби окремих націй та країн: по перше, через значну диференціацію різних національностей, що говорять одною мовою, так, наприклад, французькою мовою пишуть французи, швайцарці та бельгійці: данська мова править за літературну мову для всіх скандинавських країн, з німецької та англійської мови користуються де-кілька народів, і т. д.; по друге, багато національностей з нерозвиненими або мало розвиненими літературами дають дуже малу кількість книг своєю мовою писаних або на власній території друкваних.

Тому найпоширеніший є третій вид національної бібліографії, яка намагається охопити всю літературу, що стосується до певної нації або країни без обмеження територією або мовою. Цього не хочуть визнати де-які учасники нашої дискусії про національний бібліографічний репертуар. Так, напр. автор статті „Основні проблеми українського бібліографічного репертуару“ визначає, що „скрізь національні бібліографічні репертуари, не зважаючи на різницю в подробицях, ставлять виразно позначне завдання — скласти списки всієї (в наперед установленому розумінні) літератури краю, повний каталог всіх книжок, загальний справжній ключ до всіх книг даної країни та инш.“²⁰⁾, вважаючи, що літературу краю репре-

¹⁸⁾ Schneider, G. Op. cit. s. 267.

¹⁹⁾ Яницкий, Н. Op. cit. ст. 122.

²⁰⁾ Саганда М. Op. cit. ст. 44.

зентує друкарська продукція даної країни: „про инший підход до справи, про инше розуміння національного репертуару не чути“²¹⁾.

Дамо слово фактам: візьмем наприклад орган бельгійської національної бібліографії — на титульному аркуші стоїть назва: „Bibliographie de Belgique. Bulletin mensuel des publications belges ou relatives à la Belgique“. Беремо далі: Przewodnik bibliograficzny. Показчик містить безліч чужоземної літератури, що змістом стосується Польщі. Швайцарський Bibliographisches Bulletin der Schweiz містить так і чужоземні книги, що стосуються Швайцарії, як і ті, що надруковані в Швайцарії. Також загальна Нідерландська бібліографія²²⁾ охоплює крім нідерландських книг всі інші, що стосуються Голандії та Бельгії. Теж маємо в низці європейських бібліографій: фінляндська²³⁾, албанська²⁴⁾, іонійська²⁵⁾, румунська²⁶⁾, низка угорських бібліографій являють собою в однаковій мірі бібліографію літератури, що належить до даного народу, і тої, що про цей нарід говорить.

Коли звернемо увагу на східні країни то картина ще яскравіша: національну бібліографію тут складають переважно книги про дану країну писані²⁷⁾. Такі бібліографії бачимо для Аравії²⁸⁾, Індії²⁹⁾, Китаю³⁰⁾, Австралії³¹⁾, то що.

Отже, в наслідок аналізу фактів мусимо визнати, що величезна кількість національних бібліографій ставить собі завданням охоплювати літературу не за зовнішніми формальними ознаками мови або території, а встановлює инший критерій — значно ширший — змісту.

Крім цих трьох критеріїв в будові національних бібліографій маємо ще один — той, що не утворює самостійного типу національної бібліографії, а існує поруч з іншими: це ознака національної належності автора. Її віддають місце різні типи національної бібліографії: так територіяльні, як і мовні, як і складені за змістом.

Що-ж показує практика національної бібліографії, що до складу репертуарів? Які види друкарської продукції єсть об'єкт бібліографічного опису?

Розвиток друкарської техніки, надзвичайна ріжнومانітність всіх видів графічного виявлення людської творчости в друку давно вже поширили зміст поняття бібліографії далеко за межі його філологічного значіння. Відставання бібліографічної теорії від практики й тут утворює надзвичайну ріжнومانітність, неоднотайність в доборі об'єктів бібліографічної роботи.

В значній мірі склад окремих національних бібліографій залежить од тих завдань, що перед ними ставлять: так, навіть з безпосередньо книжкового матеріалу видавничі реєстраційні бібліографії не фік-

²¹⁾ Ibid. ст. 45.

²²⁾ Bibliotheca Belgica ou bibliographie générale des Pays-Bas. Sér. 1, T. 1—27. Sér. 2, Livr. 1 ff. Gand et la Haye 1880 ff. (за Шнайдером ст. 298).

²³⁾ Pipping, Fredrik Vilhelm. Luettelo Suomeksi präntätystä kirjoista... Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på finska Ne singfors 1856—57. (за Шнайдером, ст. 329).

²⁴⁾ Legrand, Emile. Bibliographie albanaise. Paris. 1912 (Ibid. ст. 359).

²⁵⁾ Вія же Bibliographie ionienne. Oeuvre posthume, publ. par Hubert Pernot T. 1—2. Paris 1910. (Ibid. ст. 360).

²⁶⁾ Bianu, Joan si Hodos Nerwa. Bibliografia românească veche, 1508—1830. T. 1. Bucuresci 1903 ff. (Ibid. ст. 363).

²⁷⁾ Schneider G. Op. cit. ст. 366.

²⁸⁾ Chauvin, Victor. Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes. T. I—II. Liège. 1892—1909.

²⁹⁾ Див. Schneider. Op. cit. ст. 369.

³⁰⁾ Corgier, Henri. Bibliotheca sinica. 2 ed. Vol. 1—4. Paris. 1904—08. (за Шнайдером ст. 371).

³¹⁾ Australasian Bibliography. Vol. 1—3. Sydney. 1893. (Ibid. ст. 310).

сують офіційних публікацій та праць різних наукових закладів та об'єднань; державні та офіційні реєстрації теж мають різноманітні критерії в доборі матеріалів. Таку ж картину маємо й в індивідуально складених національних бібліографіях.

В той час, як ще й тепер теоретики не вирішили остаточно, що вважати за об'єкт бібліографії³²⁾, в практиці бібліографічній вже здавна посідають чільне місце види друкарської продукції, що не відповідають вимозі такого широкого критерія, як наявність слова поєднаного з думкою, не кажучи вже про кількість сторінок, форму то-що. Так, ноти вже більше як 50 років єсть об'єкт бібліографування в Німеччині, незалежно від того, чи єсть в них словесний текст, чи ні. Мани й плани в тій же Німеччині, або складають окремі бібліографії, або входять до загальних національних описів. Навіть фотографії єсть предмет такої реєстрації. Отже бібліографія, як метод опису друкованого (також і рукописного) матеріалу, поширює поле своєї діяльності за межі самих тільки книг і величезна кількість різноманітних видів друкованої продукції входить вже *de facto* до бібліографій, не маючи ще визнання в теорії. Отже, довідавшись з практики французької реєстрації, що там вже описують кінематографічні фільми³³⁾ ми гадаємо, можна з певністю сказати, що існування фільмотек з каталогами, яке має місце в інших країнах, безумовно приведе незабаром до складання репертуарів цього роду „графіки“. Надзвичайно показово, що теоретик бібліограф, аналізуючи поняття графіка приходять до логічного кінця — що й кінематографічний фільм теж може бути за об'єкт бібліографічного опису навіть тоді, коли там не буде жодного слова³⁴⁾. Правда, цей висновок він вважає за негативний, але цей факт все ж доводить, що логічний сенс в описові фільмів з точки зору бібліографії єсть.

Різні види художньої графіки, або об'єднані в формі книги, або як окремі одиниці теж здавна вже єсть предмет опису. Сучасна практика державно-національної бібліографії радянських республік доводить, що на портрети та плакати звертають увагу поруч з книгами. Не кажемо вже про ті види друкованої продукції, що містять словесний матеріал, не маючи форми книги, як газети, аркушівки, то що; практика бібліографічна давно зробила з них об'єкт свого опису.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕПЕРТУАРУ НА УКРАЇНІ.

Які ж завдання стоять перед українською бібліографією в галузі національної бібліографії? На яких засадах мусить вона будувати національний бібліографічний репертуар? Вперше поставив проблему національної бібліографії 1919 року Український Бібліографічний Інститут. Він уперше сформулював поняття української національної бібліографії, визначив конкретно її межі та обсяг. Завданням своїм, яко центру національної бібліографічної роботи він ставив: „утворення української бібліографії, де-то збирання, систематичне оброблення та оголошення відомостей про все, що надруковано україн-

³²⁾ Див. Куфавєв, М. Книга як поняття і предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу. Бібліологічні Вісті 1925. № 1—2 ст. 1—26.

³³⁾ Див. Лаппа—Старженецкая. Обязательный экземпляр на Западе. „Библиотека“ Сборник статей. М. Лгр. 1927 стр. 93—106.

³⁴⁾ Куфавєв, М. О. Ловягин „Основы книговедения“. Бібліологічні Вісті. 1926. № 2 ст. 62.

ською мовою та іншими мовами на Україні, також про все, що надруковано іншими мовами про Україну з початку друку й до останнього часу“³⁵⁾. До цього додавалось завдання „занотувати й ті українські видання, котрі з'явилися по-за межами України“³⁶⁾. Визначено було теж її головні види друкарської продукції, що мали стати за об'єкт бібліографічного опису: книги, брошури, відозви, статті з періодичних видань, то що.

Правильність окреслення проблеми ствердило саме життя. На Всеукраїнській Конференції наукових робітників книги в галузі бібліографічної роботи на перше місце висувують: 1) державну бібліографію й звязану з нею статистику друку УСРР та 2) бібліографію видань українською мовою й тематичну бібліографію українознавства всіма мовами³⁷⁾.

Майже літерально повторене, тільки здеталізованіше формулювання Бібліографічного Інституту стріваємо в резолюції першої конференції наукових бібліотек, що за головне завдання бібліографії на Україні визнала „складання українознавчого бібліографічного репертуару, який має охопити: а) всю друковану літературу, видану на території етнографічної України за всі віки, та всю рукописну літературу, на території України до початку друку; б) всю літературу всіма мовами про Україну по-за межами України за всі віки; в) всю літературу українською мовою по-за межами етнографічної України за всі віки; г) всі твори авторів українців (в розумінні, установленому для роботи УАН), де б вони не жили“³⁸⁾.

Крім принципових засад бібліографічної роботи, конференція для реалізації цих завдань ухвалила ще низку конкретних пропозицій планового порядку, з яких здійснилася одна, що мала бути першим кроком до реалізації проблеми бібліографічного репертуару: організовано Бібліографічну Комісію при УАН, завданням якої поставлено — регулювати та координувати всю бібліографічну роботу в державному масштабі³⁹⁾. Накреслено було від Укрнауки й певні організаційні шляхи, щоб здійснити бібліографічний репертуар, а саме: крім загальної постановки в перших двох пунктах: „а) спрямувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР до обслуговування науково-дослідчої діяльності з метою використання для державного будівництва“ та „б) координувати бібліографічну роботу всіх наукових установ, встановлюючи методологічну єдність та єдиний план бібліографічної роботи УСРР“, маємо й конкретно визначене завдання: „в) створити в наслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально-бібліографічних установ УСРР вичерпуючий всеукраїнський бібліографічний репертуар, як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури, та зокрема для вивчення продукційних сил України“⁴⁰⁾.

Цим положенням справу створення національного бібліографічного репертуару поставлено на цілком реальний ґрунт, роблячи її завданням цілої української науки в особі“ всіх наукових та спеціально бібліографічних установ УСРР“.

³⁵⁾ Ковалевський, Ю. *Op. cit.* ст. 5.

³⁶⁾ *Ibid.* ст. 4.

³⁷⁾ Годкевич, М. *Op. cit.* ст. 105.

³⁸⁾ Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек. УСРР. Бібліотечний Збірник ч. 1 ст. 84.

³⁹⁾ Бібліографічна Комісія Укр. Академії Наук у Києві. Бібліот. Збірник ч. 3 ст. 36.

⁴⁰⁾ *Ibid.* ст. 36.

Те-ж ухвалив і перший пленум Бібліографічної Комісії в квітні 1927 року, доручивши комісії „вжити відповідні заходи до невідкладного притягнення до цієї... [організованої бібліографічної] роботи українських наукових, громадських і урядових кол.“⁴¹⁾

Проте реалізація цих постанов, що намічали конкретні заходи до переведення роботи зустріла затримку в самому корені. Той самий пленум визнав за потрібне перевірити спочатку ті принципові засади, на яких проектувалося будувати національний бібліографічний репертуар, шляхом дискусії; в резолюції про основні завдання бібліографії в УСРР пленум ухвалив: „з огляду на те, що обсяг, методологія, межі і план складання репертуару ще не установлені й потребують дальшого поглибленого вивчення й розробки, і зважаючи на грандіозність, складність і труднощі складання репертуару, визнати за потрібне: а) підготувати для його здійснення належну широку й глибоку базу шляхом усвідомлення його значіння й притягнення до нього уваги широких кол, організацій, установ і державних органів. б) провести широку дискусію по всіх питаннях, звязаних з проблемою українського бібліографічного репертуару; в) розробити конкретний план складання репертуару з методологією звязаних з ним процесів та з'ясувати засоби його здійснення.“⁴²⁾

Які ж питання, які моменти проблеми національного бібліографічного репертуару викликають потребу в ревізії з перших кроків до свого здійснення? Це будуть, як то зазначено й в резолюції, всі без винятку основні питання бібліографічного репертуару, насамперед, його обсяг і межі. Від розв'язання цього питання залежить, в значній мірі, склад, а також методології та організаційна будова роботи.

В попередніх формулюваннях національного бібліографічного репертуару визначалось комбінований критерій для обсягу та меж репертуару: з одного боку брали ознаку територіальну, з другого—казали про добір літератури за ознакою змісту, далі за ознакою мови та національності автора.

Проте спроби конкретно визначити зміст роботи за такою комбінацією ознак показала, що окремі критерії вимагають зовсім різної методології, являють собою зовсім різні змістом роботи, що здійснити утворення бібліографічного репертуару можна тільки встановивши примата одного з головних критеріїв: з трьох головних критеріїв примат ознаки мови не може мати місця, тому що через соціально-політичні умови історичного минулого України, частина літератури штучно була позбавлена цієї ознаки; отже один з останніх двох критеріїв—території або змісту має стати за наріжний камінь в будові національного репертуару.

Спробуємо з'ясувати значіння першого критерія, — території, в нашій роботі: ми виявили вже, підчас загальної аналізи бібліографічної практики, суть національних бібліографій, за цим критерієм збудованих, та ті цілі, яким вони служать. Разом з тим з'ясовується що державно-політичні межі в багатьох країнах не відповідають національно-етнографічним межам даних народів. Частина національних бібліографій зовсім не могла б існувати на такій основі. Мусимо визнати, що в тих випадках, коли межі державно політичні збігаються з етнографічними, можна говорити про цей вид бібліографії—

⁴¹⁾ Ibid. ст. 39.

⁴²⁾ Ibid. ст. 38, 39.

державної як і про національну в той самий час. Це має місце в національних республіках нашого союзу, що збудовані на основі національного самовизначення. Державна реєстрація друкарської продукції даної республіки становить тоді частину національного репертуару, являючи собою вияв творчості всього державно-національного організму як колективного творця. Отже до складу національного бібліографічного репертуару України має ввійти вся друкарська продукція державної території України. Але цей критерій має сенс лише для одного періоду історії України: тільки від часів Великої Революції маємо певні державно політичні межі, що хоч і залишають по за собою значні території заселені від українського народу, проте об'єднують більшу його частину, охоплюючи основну частину українського етнографічного масиву. До того часу, являючи собою суцільну національну одиницю, український нарід входить політично до складу двох імперіалістичних держав. „Частини України й в складі Російської, і в складі Австро-Угорської Імперії були провінціями, колоніями.“⁴³⁾ І друкарська продукція території України за ці часи носить на собі виразні ознаки колоніальної політики цих імперій. Отже за таких умов, чи можна ставити її за об'єкт національної бібліографії? Чи єсть національною продукцією українського народу все, що видавалося на території його заселення? — Частина того матеріалу, що друкувалось на Україні незалежно від мови (особливо беручи під увагу цензурні умови, що примушували частогусто друкувати мовою „господарствующей національності“) має безумовно риси національні, але їх завжди можна виявити за допомогою критеріїв змісту, мови та авторства.

Інша частина цієї продукції, що являє собою здебільшого вияв національної та загальної політики двох держав, цілком чужа українському народові та українській культурі. Тут ми аж ніяк не можемо погодитись з тими міркуваннями, що висувають як аргумент, щоб включити до репертуару літературу, яка має лише ознаку території. Вважають, що одкинувши ознаку території, ми лишаємо національні меншості України по-за межами національного репертуару: бо включивши до національного репертуару друкарську продукцію за ознакою мови, змісту та авторства ми лишаємо „решту“, що являє собою, „продукцію авторів нацменшостей, друковану мовами нацменшостей, але й то не всю, а тільки ту, що змістом не торкається України, ні українського народу, ні самих нацменшостей“⁴⁴⁾. Це твердження помилкове на наш погляд: історія українського народу доводить, що саме він, являв собою нацменшість на терені якоїсь іншої держави. Переважна кількість друкованої на Україні друкарської продукції жодною мірою не являла собою витвір національних меншостей (вважаємо, що мова йде про ті національності, крім росіян, що зараз являють собою нацменшості в УСРР). Це доводять також дані реєстраційної бібліографії кол. російської імперії. Уявити характер значної частини цієї „решти“ можна переглянувши перше ліпше число „Книжной Летописи“ дореволюційних часів. Можна згадати всю ту кількість різноманітної макулатури місцевого походження, що заповнювала наш книжковий ринок, не кажучи про численні переклади на російську мову чужоземної літератури.

Такого роду продукція являє собою найцінніший культурно-історичний матеріал, що малює яскраву картину й суспільної психології,

⁴³⁾ Годкевич. *Op. cit.* ст. 87.

⁴⁴⁾ Постернак. *Op. cit.* ст. 80.

й історії, й історії книги. Оскільки цей матеріал опрацьовується шляхом бібліографічного опису, він є об'єкт бібліографічної роботи, але не для національного бібліографічного репертуару. Це сировий культурно-історичний матеріал, і ми цілком згодні з М. Годкевичем⁴⁵⁾, який ставить завданням науки історії книги вивчати та відокремити з „загально-російського“ книжкового моря ту частину книг, яка вийшла на території України в її сучасних межах.

Завівши до національного репертуару літературу з території України, що не звязана з нею через мову, зміст або національне походження автора, (цю саму „решту“), ми все ж не мали б одностайних критеріїв, коли б це й була справді література нацменшостей. Літературу про нацменшості на Україні буде виявлено такою самою мірою, як і про Україну та український наріч за ознакою змісту; що ж дала б реєстрація тої літератури, що звязана з Україною тільки через місце друкування, щоб виявити твори „авторів-нацменшостей“ за ознакою мови та національного походження автора? Критерії мови та авторства взагалі не можуть бути обмежені територіяльно. Для українського народу за цими критеріями добирають літературу з світової друкарської продукції. І щоб бути послідовними, ми тоді повинні робити теж саме для „авторів-нацменшостей“. Чому ж справді твори, скажім, німця або єврея, що жив або живе на Україні, ввійдуть до репертуару тільки при умові, що їх надруковано на Україні і залишаться по-за ним, коли їх надруковано на іншій території. Як тут бути з ознакою мови? Бо літературна мова (не кажемо про діалектичні відміни) кожної з цих національних меншостей тільки одна загальна для всієї національності і, додержуючи критерія мовного, ми а ніяк не зможемо відокремити усього потрібного нам матеріалу з цілого моря світової продукції даною мовою. Ясно, що ніхто не гадає складати репертуарів книг, мовою певної нацменшости писаних, бо це значило б складати національні репертуари польський, німецький, російський, то-що. Отже, критерій мови в цій справі, не тільки нічого не дав би, а й цілком заплутав би питання. Висновок, на наш погляд, тут може бути один: літератури інших національностей треба вивчати теж за трьома ознаками: мови, змісту, авторства, але підходячи до них як до національних островів тих великих національних масивів, до яких нацменшості належать. Тільки тоді через утворення окремих часткових репертуарів цих нацменшостей можна буде відбити повністю всю їхню творчість. До національного репертуару України, зрозуміло, ввійдуть ті твори, що змістом стосуються України й цих нацменшостей зокрема.

Уточнення попередніх формулювань виявило підчас дискусії, що завдання репертуару у нас на Україні розуміють надзвичайно різно. Й тут на основі визначення обсягу ми помічаємо інтересну метаморфозу, що діється з визначенням завдань національного бібліографічного репертуару.

Визначене й визнане завдання національного бібліографічного репертуару на Україні,—це бути за „бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та зокрема для вивчення продукційних сил України⁴⁶⁾“. Ми не кажемо тут про надзвичайну плутанину в формулюваннях, що дає терміни „українознавчий“, „український“, (часто в межах одного речення⁴⁷⁾), „всеукраїнський“, то-що. Зміст репертуару повинен визначатися

⁴⁵⁾ Годкевич, *Op. cit.* ст. 102.

⁴⁶⁾ Бібліографічна комісія... Бібліотечний Збірник т. 3, ст. 36.

⁴⁷⁾ Праці і конференції наукових бібліотек УСРР. Бібліот. зб. ч. 1, ст. 84.

через його завдання: бо той бібліографічний матеріал, що має служити за бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та її продукційних сил, єсть матеріал явно українознавчий.

Проте засіб територіяльної реєстрації прибавлює ще й в нас де кого, через що міняється так і загальну постановку, як і кінцеву ціль всієї роботи. Наприклад, стриваємо таке формулювання бібліографічного репертуару: „я вихожу з такого розуміння його: український бібліографічний репертуар є конкретне починання з визначеними межами й обсягом, що в певній мірі в собі самому має свою ціль і виправдовується спеціально для нього поставленими завданнями—скласти й виготовити для використання повний список української літературної продукції⁴⁸⁾“. Це розуміння автор базує на уяві, що „скрізь національні бібліографічні репертуари, не зважаючи на різницю в подробицях ставлять виразно позначене завдання—скласти списки всієї (в наперед установленному розумінні) літератури краю⁴⁹⁾“. Аналіза показала, що „наперед встановлене розуміння“ дає чималі різниці й навіть не в подробицях; самий факт, що треба наперед встановлювати це розуміння доводить, що воно досі не має об'єктивних критеріїв і в однаковій мірі стосується так і книг на території даної країни друкованих, як і про неї писаних. Не переконує нас і посилення наприклад російського визначення „рядців національного бібліографічного репертуару“. Тому, що там саме не має місця цей привабливий вичерпний „територіяльний облік“.

Три групи книг, що визначають там, становлять: 1) стародруки, 2) книги „гражданской печати“ та 3) книги чужоземними мовами, видані в межах Росії⁵⁰⁾, при чому з характеристики третьої групи яскраво видно, що мова йде про книги західньо-європейськими мовами писані. Інший підхід до питання включення до національного російського репертуару літературної продукції окремих національностей, що тепер входять до складу СРСР тільки повторило б традицію російської імперії. Бо якою мірою твори, наприклад, українців-кубанців, українською мовою писані й видані на Кубані, або татарська та грузинська література видана, на території „определяемой территориальными границами русского государства⁵¹⁾“ (!) могли-б дійсно бути за складові частини російського національного бібліографічного репертуару⁵²⁾. Але несподівано цей приклад приводить автора згаданої статті до висновку, що будуючи наш бібліографічний репертуар, „треба виходити з принципу етнографічно-територіяльного, його покласти в основу національного репертуару⁵³⁾“. Правда, бачимо поступку, що у „такому тільки обсязі наш репертуар був би не повний⁵⁴⁾“, що мають значіння також і твори друковані українською

⁴⁸⁾ Сагарда. *Op. cit.* ст. 45.

⁴⁹⁾ *Ibid.* ст. 44.

⁵⁰⁾ Труды Первого Всероссийского библиографического съезда. Москва 1926. Доклад Н. К. Никольского: „Конкретные рамки библиографического репертуара“. ст. 146.

⁵¹⁾ *Ibid.* 148.

⁵²⁾ Підчас друкування цієї праці з'явилася цікава стаття Е. І. Шамуріна, що порушує це питання. „Треба поставити питання“, каже він: „щоб ми починаємо повну бібліографію російської (розрядка автора П. І.) книги, або повну бібліографію всіх книг, що вийшли в СРСР й кол. Російській імперії всіма мовами. (Шамурин, Е. І. К вопросу о составлении полной библиографии русской книги. Библиография. 1929. I, стр. 13).

⁵³⁾ Сагарда *Op. cit.* ст. 50.

⁵⁴⁾ *Ibid.*

мовою по-за межами територіяльними, й твори писані авторами-українцями й, нарешті, маємо визнання, що „на останку не можна проминути і тієї літератури всіма мовами, що торкається України⁵⁵⁾“.

Таке розуміння національного репертуару кардинально міняє його завдання. Коли ми уявимо зміст тієї роботи, що буде провадитись на основі такого розуміння, то побачимо, що ті надії, які породили постанови 1-го пленуму Бібліографічної Комісії були марні. Даремно було радіти що „біжуче обслуговування науки й державного будівництва висуваються, як основне завдання, а не як допоміжний засіб“, що „фетишизм репертуару поступається місцем для реальної та зрозумілої постановки репертуару⁵⁶⁾“. Замість того, щоб бути за „бібліографічну основу й т. д.⁵⁷⁾ репертуар набуває „самостійного завдання поволі стати за документальну основу всіх форм і видів бібліографій і утворити для розвитку їх еслідну базу⁵⁸⁾“. Те, що поставлено і стоїть вже кілька років, як невідкладне завдання української бібліографії, відсувається як далека ціль, якої ми досягнемо лише, коли на підставі тих матеріалів, що „поволі“, „заздалегідь“ підготує формальний бібліографічний опис української книжки, складе ті бібліографії, що зможуть бути за бібліографічну базу, щоб пізнати українську культуру. Першорядне завдання бібліографічного репертуару, що має стимулювати його утворення, відсувається на колись далеко, а репертуар стає конкретним починанням, що в собі самому має свою ціль. Утворення бібліографічної основи для обслуговування науки та державного будівництва, це вже, так мовити, другий ступінь, що має, поки що, завдання виправдовувати саме починання, яке полягає „до певної міри“ в утворенні репертуару *an und für sich*, що, „як казковий велетень повинен невпинно зростати в осередку всіх типів і форм української бібліографії“⁵⁹⁾.

Мимоволі тут спадають на думку ті убійчі „итоги“ що підбив для російської бібліографії К. Дерунов: „Сторіччями вабить до себе російських бібліографів повний книжковий опис й при кожній спробі втомленою тремтячою рукою схопити, затримати дивний привід обов'язково виявлялося, що це було марево⁶⁰⁾“. І вже 16 років тому ці „итоги“ приводять до логічного висновку: „ця напівприхована нудьга за абсолютном, прагнення якоїсь особливої повноти... чи не суперечить вона, хочеться запитати, й теоретичним передумовам бібліографії як науки й практичним властивостям тієї нагальної життєвої потреби“, в ім'я якої починалось все підприємство⁶¹⁾“.

Спробуємо все ж з'ясувати, якою мірою збудована на такому розумінні репертуару ця документальна база, виконуватиме те кінцеве завдання, що перед нею стоїть. Бібліографічна основа для пізнання України може бути збудована тільки на такому матеріалі, що в якійсь мірі стосується України. Отже з територіяльної „основної частини“ тут в пригоді стануть насамперед книги, що зв'язані з Україною через зміст. Допоможуть й ті, що мають ознаку мови та авторства. А „решта“? Нам здається, що характер цієї решти остільки виразний, що при об'єктивному ставленні до питання її на-

⁵⁵⁾ Ibid. ст. 50.

⁵⁶⁾ Годкевич, М. *Op. cit.* ст. 135.

⁵⁷⁾ Бібліографічна Комісія. Бібліотечний Збірник, ч. 3, ст. 38.

⁵⁸⁾ Сагарда. *Op. cit.*, ст. 47.

⁵⁹⁾ Ibid.

⁶⁰⁾ Дерунов К. Н. Жизненные задачи библиографии. Итоги и уроки прошлого Русской библиографии за 200 летъ. Библиографическія Извѣстія. 1913. № 1, ст. 17.

⁶¹⁾ Ibid., ст. 16.

вряд чи можна визнати за матеріал для „солідної бібліографічної бази“. І коли хоч приблизно уявимо собі пропорцію між тою частиною продукції, що має ознаки змісту, мови або авторства, й рештою в цій територіально-етнографічній базі, то тут саме побачимо небезпеку, що це з одного боку „безмежно поширило б матеріал, повнувши репертуар на інвентар друкарської продукції, а з другого боку позабавило б його бібліографічного характеру й значіння“⁶²⁾.

Що ж може дати зазначене розуміння репертуару для будови „додаткових частин“, тоб то таких, що охоплюватимуть книги за ознаками мови, авторства, або змісту не маючи ознаки територіальної. Її тут доведеться визнати, що ця остання і додаткова частина — з ознакою змісту — в дійсності, як найповніше відповідає тим завданням, що поставлено перед репертуаром. Бо соціально-політичні умови, що обумовлювали розвиток української культури, створили такий стан речей, що для всякої українознавчої роботи доводиться шукати відомостей про Україну здебільшого далеко по за межами тої продукції, що вийшла на території України, користуючись з літератури, яка не має також і ознак мови та авторства. Її ця частина, що повинна виявляти всі звання, всі відомості, що тільки існують про Україну незалежно від того, хто й якою мовою написав, де книгу друкують в багаті разів перевищуватиме кількісно всі інші частини, не кажучи вже про якісну її цінність. Значіння цієї частини для наших завдань безперечно незалежно від того, чи будемо ми її вважати за основну частину бібліографічного репертуару, чи ні.

Проте, завдання репертуару владно проказують визнати саме цю частину за основну, її складання провадити в першу чергу, а не „наостанку“. В цій роботі критерій топографічний — місця видання або друкування книги не має жодного значіння.

Тоді порушується удавана стрункність цієї концепції, виявляється її нереальність та практична непридатність.

Цілком реальний ґрунт, щоб утворити бібліографічний репертуар бачимо в другій концепції. Визначене завдання репертуару бути за бібліографічну базу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та зокрема її продукційних сил, робить виразний акцент на критерії змісту. Бо тільки та друкуюча продукція, що змістом стосується України, це завдання може виконати. Покладений в основу всієї будови репертуару критерій змісту одкидає територіальну ознаку як зайвий баласт.

Дійсно, чи ж має значіння, скажім, для вивчення економіки України, де саме вийшла друком та або інша книга на цю тему? Це може мати значіння для історії економічної науки, науки взагалі або культурно — національного розвитку, для вивчення видавництва, книготорговлі, історії книги, то що, але істотного значіння для вивчення економіки України не має. Така книга являє собою матеріал для репертуару тільки тою мірою, якою вона стосується економіки України. Для всіх інших дисциплін це буде тільки сировий матеріал, що до бібліографії стосується тільки тому, що єсть „книга“.

Таке розуміння репертуару надає зовсім іншого, ніж попереднє, змісту роботі. Виконати те завдання, що вже поставлено перед репертуаром (і єсть безперечно), можна лише тоді, як він буде являти собою „бібліографічну енциклопедію зі всіх питань українознавства“⁶³⁾.

⁶²⁾ Сагарда *op. cit.*, ст. 49.

⁶³⁾ І. О. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару. Книголюб. Прага 1927. Кв. III, ст. 2.

2414357

Встановлюючи примат змісту, ця концепція дає змогу використовувати всі багатства світової літератури „приєднуючи до нашої наукової роботи всю чужомовну літературу, що тільки може прислужитися українській науці“⁶⁴), й цим дійсно створити найміцнішу бібліографічну базу для всіх знань про Україну й для застосування цих знань в нашому будівництві. В такому окресленні ми зовсім не бачимо короткозорого утилітаризму; нам здається, що це є єдиний можливий і, разом з тим, найекономніший й найорганізованіший шлях виконати завдання репертуару, що перед ним стоять, і не можуть бути змінені в наслідок жодних ревізій. Бо виконання тих завдань, що поставило саме життя в процесі нашого державного й культурно-національного будівництва тільки й виправдовує цю роботу, робить її соціально вартою. А для виконання самостійного завдання, що в собі самому має ціль, справді запитаєм (як це з іншої нагоди сказано) „навіщо було й заходжуватись коло цього діла“⁶⁵)?

Коли ми визнаємо примат змісту для будови репертуару, то цей критерій сам проказує чітку методологію й організацію його будовання. Бо для того, щоб утворити бібліографічну енциклопедію українознавства, ще не досить ввести формальний опис певного бібліографічного матеріалу, розписувати журнали, газети, то що. Це значило б повернути бібліографа на реєстратора-схедеографа, всі вимоги до якого обмежуються вмінням бібліографічно описати книгу. Увагу в нашій роботі треба скерувати на самий зміст її, тому що бібліографічний матеріал, що має увійти до складу репертуару має специфічні особливості й вимагає чогось більшого, ніж розписувати газети, журнали, то що. Досвід доводить, що для будь якої українознавчої роботи, неминуче доводиться шукати відомостей у чужоземній літературі, яка здебільшого не являє собою творів, цілком присвячених Україні. Найцінніші дані часто — густо складають окремі розділи загальних та спеціальних праць зі всіх галузів знання. Іноді величезну цінність мають просто згадування або вказівки про Україну та ті народи, що на ній мешкали або мешкають в різні часи її історичного та передісторичного життя. Такі відомості дає світова література про територію України від найдавніших часів, за багато століть до нашої ери. Отже за об'єкт роботи тут переважно будуть твори з ширшою темою, частину яких складатиме Україна.

Як же опанувати всю цю літературу? Яких методів вжити, щоб виконати те грандіозне завдання, що стоїть перед українською бібліографією. „Сотні тисяч, або й мільйони творів, виданих від винаходу друку до сьогодні, що року зростають в неймовірній кількості, вони вчать скромности та виправляють дилетантську уяву про універсальну бібліографію, тим більше про універсальність бібліографа“, каже Л. Живний. „Не менш корисно впливає на успішне самообмеження обізнання з багатющою науковою діяльністю... яка стремить завжди до все більшої спеціалізації. Утримати справжню мірку... без небезпеки втопитися в потоку книг, без побоювання що не зрозуміємо так, як би це було бажано, їх обсяг... в цьому є, гадаю, справжня проблема нинішньої бібліографії“⁶⁶).

Це твердження видатнішого методолога бібліографії нашого часу має повну силу й для розв'язання нашої проблеми. Скласти повний опис літератури, механічно нагромаджуючи матеріал, що колись буде диференційовано за певною системою, річ неможлива. Щорічний при-

⁶⁴) Ibid., ст. 3.

⁶⁵) Постернак. *Op. cit.*, ст. 95.

⁶⁶) Живну. *Op. cit.*, ст. 17.

ріст друкарської продукції ще збільшував би розміри цієї неорганізованої стихії. Скласти репертуар можливо лише при попередній диференціації всієї роботи, вносячи до неї сувору систематичність та плановість. Бо тільки за цієї умови репертуар буде життєвий, а не буде з нього аморфна маса, яку колись буде гальванізовано енергією будь-якої систематики. До того самий зміст роботи не припускає можливості механічної обробки матеріалу на першому ж щаблі роботи: бо потреба виявлення змісту єсть перша вимога в складанні нашого репертуару (а значіння критерія змісту визнає й те розуміння репертуару, що перевагу дає територіальній ознаці). А це вимагає одразу дослідницької роботи, саме примушує одразу розшукувати літературу в усій світовій продукції. Виявляти літературу шляхом недиференційованого переглядання, по перше, дало б мінімальну ефективність; по друге, тут ми завжди ризикуємо, що частину даних буде перецущено. Тоді репертуар не зможе гарантувати тієї повноти що її вимагають його завдання. Завдання репертуару вимагають безперечно, аби той матеріал, що буде заведено до його складу, не відставав від рівня сучасної науки (інакше він не зможе бути за основу для дальшої наукової роботи). А розвиток науки привів давно вже до величезної диференціації знаннів. За останнього енциклопедичного вченого, що мав універсальні знання вважають Ляйбниця (1646 — 1716). Тим більше не можна зараз уявити собі якогось абстрактного „бібліографа“ — енциклопедиста, що подолав би всю роботу. „Література спеціальної бібліографії може збагачуватись (і навіть просто існувати) лише за умов, коли її розроблюють фахівці, тобто люди компетентні не тільки в сфері бібліографії взагалі, але й в галузі кожної даної фахової наукової дисципліни⁶⁷⁾“. Це зрозуміли вже багато років тому. Її досить взяти першу — ліпшу царину знання, щоб переконатися в правдивості цього твердження. Шукаючи, наприклад, відомостей про геологію України, ми промнемомо багато матеріалу без допомоги фахівця. Вивчаючи минуле України (починаючи від часів передісторичних) для кожного періоду, для кожної епохи ми знаходимо безліч матеріалу в чужоземців всіх часів та всіх на, родів. Вивчаючи, скажім, Трипільську культуру (а це одна ланка - всієї історії) ми крім російських видань мусимо звертатись до польської, німецької, французької, англійської, навіть скандинавської літератури, то що. При чому адресу цих відомостей жодний „бібліограф“ не фахівець в даній галузі зазначити не зможе. Коли ми звернемося до інших галузів знання, побачимо туж картину.

Надзвичайно показовий приклад для проектування нашої роботи-дає досвід краєзнавчої бібліографічної роботи, що провадилось в масштабі окремого району. Ми говоримо про Вінницьку філію В. Б. У. В своїй бібліографічній краєзнавчій роботі, яка теж вимагає аналітичного методу (книги про даний район) бібліотека одразу повинна була організувати кадр (колегію) консультантів, що допомагали їй розробляти питання спеціальної бібліографії Подолії. Інформація про цю роботу в статті про „Організацію бібліографічної роботи на Україні“⁶⁸⁾ визначає, що ці вчені спеціалісти проробляли кожен краєзнавчу бібліографію свого фаху. Потреба диференціації роботи по окремих галузях знаннів виникла при збиранні бібліографічних матеріалів, що стосуються окремого району. Що ж сказати про роботу більшого масштабу, про складання національного репертуару?

⁶⁷⁾ Дерунов. *Op. cit.*, ст. 19.

⁶⁸⁾ Годкевич. *Op. cit.*, ст. 130.

Методологічні висновки, що дає вже перша спроба аналогічної роботи вимагають безумовної систематичної диференціації роботи.

Сумою окремих репертуарів і уявляла собі майбутній репертуар конференція наукових бібліотек, як це видно з § 9 резолюції про бібліографічну роботу: „Наукові та краєзнавчі установи й організації, що провадять бібліографічну роботу, бібліографічні комісії, бібліографічні т-ва повинні вести свою бібліографічну роботу в тісному контакті з відповідними спеціальними бібліотеками або в контакті з універсальними... уникаючи паралелізму так в галузі складання бібліографічних репертуарів, як і в галузі збирання книжкових фондів ⁶⁹⁾“.

Ця, викликана самою дійсністю, постановка проблеми, має досконаліше формулювання в статуті Бібліографічної Комісії, що ставить завданням „створити в наслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально бібліографічних установ УСРР вичерпуючий бібліографічний репертуар“ ⁷⁰⁾.

Це не значить уявляти собі репертуар як назву процесу, це єсть дійсно генеральний план бібліографічної роботи на Україні, але план, що в наслідок колективної роботи передбачає реальне здійснення конкретного завдання.

А як же інакше можна уявляти колективність праці утворюючи бібліографічний репертуар, як не в формі широкої кооперації „наукових, громадських і урядових кол“ ⁷¹⁾.

Тільки в такий спосіб переведена, такий зміст маючи, справа національного репертуару єсть дійсно реальна, життєва. Бо життя ставить актуальні вимоги й перед наукою взагалі, й перед бібліографією, як перед могутнім знаряддям наукового досвіду, й виконувати ці вимоги доводиться одразу ж негайно. Питання тільки полягає в тому, чи буде проваджено цю роботу планово, пророблюючи окремі ділянки роботи, як частки великого цілого, або безсистемно, безпланово, хаотично. Нам здається, що все наше будівництво, яке дає нам приклад грандіозного планування во всіх галузях життя проказує нам ясно шлях. Й ми певні, що коли було б утворено навіть по-за репертуаром, кожну окремо, спеціальні бібліографії, вони зробили б нонсенсом складання „додаткової“ частини репертуару (колиб дійшов до неї час), як повторне виконання вже зробленої роботи.

Які ж конкретні форми мусить прийняти ця робота складання репертуару? На кого повинно лягти виконання її?

Що до цього питання, то досі во всіх постановках висловлювалось єдину думку: складання національного репертуару є завдання всієї української науки; його буде створено в наслідок колективної праці, що виконуватиме низка наукових установ, закладів та організацій (включаючи сюди й спеціально бібліографічні). Від належної організації та планування роботи залежить й успіх всього починання. Цілком приєднуємось до думки, що першою умовою для того щоб план репертуару не залишився б одною з тих утопічних ідей, якими деякий час тішались, захоплюючись їх привабливою величезністю для того, щоб потім спокійнісінько поховати його на кладовищі мертвороджених проектів — перша умова ця полягає в тому, щоб детально розробленим планом і надзвичайно еластичною схемою розбити це величезне завдання на цілу низку дрібних, порівнюючи невеликих і тому реально можливих для здійснення завдань, які можна було б пе-

⁶⁹⁾ Праці і Конференції наук. бібл-к УСРР — Бібліотечний Збірник ч. I, ст. 86.

⁷⁰⁾ Бібліографічна Комісія. Бібліотечний Збірник, ч. 3, ст. 36.

⁷¹⁾ Бібліографічна Комісія... Бібліотечний Зб., ч. 3, ст. 38.

ревести в життя в порядку певної черги, не порушуючи деякої одно-сти дуже широкої й стрункої, але еластичної суцільності ⁷²⁾).

Основний критерій добору матеріала для репертуару—ознака змі-сту, вимагає звичайно й дальшої диференціації роботи на основі того ж критерія. Загальна тема репертуару — Україна — відповідно дифе-ренціації знань в науці мусить бути поділена по вертикалях — пев-них галузях знання. Це як найповніше відповідає потребі мати бі-бліографії з певних окремих проблем українознавства і може саме стати за стимул для роботи. В середині ж кожної вертикалі можна ставити віхи хронологічні, географічні, то що, в залежності від потреб ліпшої організації даної роботи. Завданням координуючого центру буде збудувати так роботу, щоб не було паралелізму в споріднених галузях знань, щоб з одної вертикалі могли користуватися інші, не роблячи однакової роботи.

До цієї системи роботи спонукає нас і приклад міжнародньої бібліографії. Тим часом, як спроба утворення універсального міжна-роднього бібліографічного репертуару, як окремої роботи, не здійсни-лася, як ще не дала також наслідків федеративно-національна орга-нізація міжнародньої бібліографії, фахова інтернаціональна бібліогра-фія, розподілена по галузях знання, вже давно існує як реальний факт.

Передумову для такої організації роботи складання бібліогра-фічного репертуару являє організаційна будова науки в УСРР, що являє собою мережу науково — дослідчих установ, яку теж плано-вано так, щоб охопити всі галузі знань, уникаючи паралелізму в роботі.

Одною з органічних частин роботи науково — дослідчих установ єсть бібліографічна робота. Потреба виявити весь попередній науко-вий досвід, що є в певному питанні, за відсутності бібліографічних даних, вимагає ставити бібліографічну роботу першим етапом на-уково-дослідчої роботи ⁷³⁾. „Одна за одною українські наукові уста-нови приходять до думки про потребу включити бібліографію, як працю по джерелознавству тої або іншої дисципліни до плану по-точної наукової роботи“ ⁷⁴⁾.

Справді, тепер не знайдемо жодної наукової установи на Україні, що не провадила б бібліографічної роботи. А як всі ці установи, за загальним настановленням радянської науки, щільно звязані з жит-тям, то й бібліографічну їхню роботу спрямовано відповідно до тих вимог, що ставить перед радянською наукою все наше державне, економічне та культурне будівництво. Тому колосальна більшість цих бібліографічних робіт має темою Україну та окремі проблеми українознавства.

Утворити такий стан річей, щоб це не була самостійна, одірвана од колективної праці бібліографічна робота, що буває часто-густо приступна вузькому колу фахівців й невідома широкому загалу нау-кових робітників та практиків даного фаху—це єсть перше завдання української бібліографії. Підпорядкувати всю цю роботу загальному планові, координувати її з метою найдоцільнішого використання бібліографічної енергії—цього вимагає раціональна організація бібліо-графічної роботи. Про це нам вже протягом багатьох років кажуть постанови й конференції наукових бібліотек й бібліографічних з'їздів. Й коли планується та координується всю науково-дослідчу роботу

⁷²⁾ Рубінштейн, С. *Op. cit.*, ст. 131.

⁷³⁾ Див. Годкевич. *Op. cit.*, ст. 128.

⁷⁴⁾ *Ibid.*

(бо тільки висуваючи на перше місце найпотрібніше, відсуваючи на далі менш важливе можна досягти максимальної ефективності), то чому не можна було б це здійснити в галузі бібліографії.

Тільки в такий спосіб можна здійснити утворення бібліографічного репертуару. Говорити про „бібліографів“, не визначаючи конкретно цього терміна, не можна ще й тому, що дійсність не дає нам такої категорії фахівців як можливих виконавців роботи. Крім кількох фахівців, що поєднують теоретичну працю в галузі бібліографії з практикою та кількох одиниць-фахівців з різних галузів знання, що провадять бібліографічну роботу в межах свого фаху, до категорії бібліографів завести більше нема кого. Не можна тут також розраховувати й на робітників бібліотек, які теж провадять бібліографічну роботу, тому що реальні умови бібліотечної роботи вимагають спрямовувати цю бібліографічну роботу відповідно до прямих завдань бібліотечної роботи: по перше ця робота повинна розраховувати на певного читача, якого бібліотека обслуговує, по друге, бібліотека звичайно в своїй бібліографічній роботі має мало змоги виходити за межі свого книжкового складу. Разом з тим перед бібліотеками стоїть й насьогодні невиконане завдання розкрити, як найповніше, всі свої книжкові скарби для використання. Потреби культурної революції ставлять перед бібліотечним будівництвом невідкладне завдання виявляти здобутки світової культури, прилучати маси до культурного надбання всіх часів і народів. Той факт, що справа організації заведеного каталогу українських бібліотек ще й досі не може бути реалізована через ці реальні умови бібліотечної практики, доводить, що покладати цю роботу на бібліотеки було б нереально.

Це ми говоримо про бібліотеки універсального типу призначені для широкого користування. Інакше справа стоїть з бібліотеками фаховими—при наукових установах або організаціях. Вони являють собою додаткові інституції при наукових установах і, організуючи бібліографічну роботу цих установ, використати їх можливо й доцільно. Пряме завдання цих бібліотек єсть обслужити науково-дослідчу працю шляхом найповнішого постачання або книгою, або допоміжними засобами в вигляді бібліографій або каталогів. В багатьох таких бібліотеках вже й утворено зведені каталоги фахової літератури, хоч би в межах одного міста.

Проте обійтись зовсім без участі й універсальних бібліотек в справі складання бібліографічного репертуару всеж не можна. Найважливіша робота, від якої в великій мірі залежить успішність роботи по складанню репертуару, єсть негайне утворення зведеного каталогу бібліотек України. І коли не можна покладати на бібліотеки праці складання бібліографічного репертуару, тому що це відірвало б їх від виконання своїх безпосередніх завдань, утворення зведеного каталогу всеж єсть одна з важливих проблем нашого бібліотечного будівництва. Цього вимагає вже й зараз потреба кращого обслуговування науки та раціонального використання книжкових фондів. Хіба ж нормально, щоб відомості про які небудь книги передавалось шляхом „усного преданія“. як це поширено зараз. Хіба мало можна навести прикладів, коли розшукувалось книгу або газету по всій Україні, запитували в російських книгосховищах, а потім несподівано виявлялось, що можна було знайти потрібне тут же, на місці, одразу. І так для загального обслуговування культурних та наукових потреб, як і для справи складання національного бібліографічного репертуару завданням першорядної ваги єсть виявити весь книжковий склад нашої республіки. (Не кажемо вже, що це дало б змогу

координувати поповнення книжкових фондів з метою доцільнішого використання купівельних можливостей українських бібліотек).

Досить гостро, поки що, стоїть справа з „методологічною неписьменністю“ в галузі бібліографії. Це, дійсно, явище майже масове. В багатьох наукових установах, що провадять або починають провадити бібліографічну роботу, не відомі елементарні вимоги бібліографії. При такому стані речей справу розв'язують здебільшого самотужки, беручи за зразок яку небудь фахову бібліографічну працю. А коли зразки застарілі або взагалі невдалі, то вся праця буває не варта витраченої енергії. В кращому випадку звертаються за порадою до робітників тих бібліотек, де доводиться розшукувати матеріали. Той інтерес, що спостерігається, наприклад, хоч до книжок Шамуріна з боку багатьох молодих наукових робітників, те здивовання, що викликає в де кого з них самий факт існування якихось правил в цьому питанні, показує, що справу бібліографічної освіти теж треба вже ставити не як desiderata, а як нагальну потребу. І буде значно реальніше та доцільніше, замість виховувати абстрактного „бібліографа“, дати бібліографічні знання тим науковим робітникам, що цю працю вже провадять. Тому що значно легше дати фахівцеві методу та правила бібліографічної роботи, ніж „бібліографу“ давати фахову освіту—тоб то робити з нього знову ж таки фахівця з певної дисципліни *). І завданням справжніх бібліографів єсть дбати про піднесення бібліографічної культури, щоб не доводилось нашим науковим робітникам витрачати час на відкривання давно відкритих Америк.

Отже організаційну будову праці складання бібліографічного репертуару ми уявляємо собі так: відповідно до певних галузів знання, що репрезентовані кожна через науково-дослідчу установу республіканського значіння, організується фаховий бібліографічний центр, певну штаб-квартиру, що має координувати та розбивати по окремих ділянках бібліографічну роботу наукових установ, що працюють в даній галузі знань. В межах окремої вертикалі, звичайно, може існувати розподіл так по горизонталях, як і по вертикалях, можна буде застосувати частково критерії географічні або хронологічні для раціональнішої організації праці. Так, наприклад, працюючи в галузі медицини, права, або історії, опрацьовувати фахові журнали доцільно буде поспіль, не поділяючи на підтеми, то що. Тому що дуже диференціювати таку роботу, справді, було б нераціонально, неекономно. Отже, де-які часточки роботи будуть охоплювати ширші кола питань, з дальшою дрібнішою диференціацією. З другого боку, щоб втягти до роботи ширші кола учасників, певну вужчу підтему можна розбити за ознакою мовною—напр. питання звичаєвого права на Україні в літературі польській, німецькій, російській, то що. Притягнувши до участі найбільшу кількість наукових установ та інституцій, ми цим прискоримо весь процес складання репертуару.

Але для того, щоб праця була продуктивна, треба одразу так спроектувати роботу, щоб найменше було помилок. Бо вчитися на помилках ще можна (а іноді й корисно), коли це не робить великої шкоди, вчитися ж на такій грандіозній справі—був би надто дорогий досвід.

Тому в першу чергу обговоренню проблеми національного бібліографічного репертуару треба дати ширше поле, ніж це було досі.

*) Тут, звичайно, не говориться про тих бібліографів, що єсть фахівці в галузі бібліографії як науки.

Слід вже подбати про те, щоб „підготувати для його здійснення належну широку й глибоку базу шляхом усвідомлення його значіння й притягнення для нього уваги ширших кіл, організацій, установ і державних органів“⁷⁵). Крім суто бібліографічних або книгознавчих органів, питання про це ставилося в загальній пресі один раз⁷⁶) й то поруч з іншими питаннями сучасної бібліографії. Багато з тих наукових установ, що провадять бібліографічну роботу і, без сумніву, візьмуть участь в складанні бібліографічного репертуару, не тільки не знають про неї взагалі, а коли й чули, то ця справа мала досі таки загальний неконкретний характер, що не могла зацікавити тих, хто про неї чув. Тепер першочергова справа зробити питання національного бібліографічного репертуару об'єктом обговорення всіх робітників на полі науки. Инакше вся справа утворення репертуару стане під загрозу не бути реалізованою. Зробити так, щоб та робота, що була самостійною та служила часто густо тільки інтересам і завданням певної наукової інституції, зробилася одноразово частиною єдиної великої суцільної роботи, в цьому полягає одне з головних завдань організаційної підготовчої роботи. Успішлення всієї нашої наукової роботи гарантує нам реалізацію цього завдання. Разом з тим треба уважно прислухатися до потреб кожної з фахових дисциплін, брати на увагу всі особливості, що можуть виникати в процесі роботи кожної галузі знання. Обрахувати всі потреби, всі можливості, накреслюючи загальний план, вироблюючи методологію, складаючи інструкції, можливо лише за активної участі всіх фахівців. Це вимагає надати негайно широкого громадського характеру дискусії. Треба зосередити наукову та громадську думку навколо цього питання. Першим кроком до цього ми вважаємо потребу в найближчий час поставити по всіх культурних центрах України на пленумах науково-дослідчих установ доповіді та обговорення проблеми національного бібліографічного репертуару. Треба, далі, видати окремо (зважаючи на брак на Україні загального журналу, що обслуговував би інтереси наукових робітників та науки взагалі), матеріал до дискусії, де приступно, не відштовхуючи фаховими книгознавчими та бібліографічними питаннями, було б висвітлено основні положення та завдання національного репертуару на Україні.

Підготувавши в такий спосіб ґрунт для реалізації роботи, чергове завдання буде на основі широкого обговорення та обміркування намітити загальний план роботи складання репертуару та скликати всеукраїнський бібліографічний конгрес представників всіх наук; він повинен буде накреслити певні межі окремих вертикалів, дати конкретне розроблення операційних планів та встановити чітко окреслену загальну методологію роботи.

Диференційована система роботи по складанню репертуару, спеціалізація окремих репертуарів одкриває також широкі перспективи, що до його складу, забезпечуючи можливість як найповніше охопити різноманітні категорії друкарської продукції. Участь фахівців різних спеціальностей робить реальною справу складання окремих репертуарів мап, нот, художньої графіки, то що. Потреба опрацювати цей матеріал безперечно. Досить послатися хоч би на приклад Шевченкової бібліографії, де дуже корисно буває опис ілю-

⁷⁵) Бібліографічна комісія... Бібліот. Збірн. ч. 3. ст. 38.

⁷⁶) Меженко Юр. Актуальні питання української бібліографії. Життя й Революція 1927 № 7. ст. 284—287.

стративного графічного матеріалу, що доводить безумовну вартість такої роботи для завдань українознавства,

Отже роля української бібліографії, як такої, полягає в організуючій діяльності, її завданням єсть збудити громадсько-наукову думку навколо цієї проблеми, виявити ті осередки та зародки бібліографічні, що зараз вже існують, вивчити всі можливості утворення нових та, беручи під увагу всі потреби та вимоги сучасної науки, розробити загальний план та методологію роботи. В наслідок цієї діяльності всі окремі струмочки та самостійні джерела бібліографічної роботи ввійдуться в єдиний могутній потік знання, що виконає завдання „підвести під усі будівничі заходи солідну базу, проїняти всю роботу світлом наукового досвіду“.

DAS PROBLEM DER NATIONALEN BIBLIOGRAPHIE IN DER UKRAINE

Die Frage über die allgemeine nationale Bibliographie in der Ukraine wurde im Jahre 1919 zum ersten mal gestellt, aber mit ihrer Bearbeitung hatte man der historischen Bedingungen wegen noch gar nicht begonnen. Später wurde Sie in den Jahren 1923 und 1925 auf den Konferenzen der wissenschaftlichen Arbeiter und Bibliotheken der Wissenschaften erörtert und die Zusammenstellung des nationalen bibliographischen Repertoires wurde als wichtigster Gegenstand von Staatsbedeutung anerkannt. Zur Realisierung dieser Angelegenheit wurde eine Bibliographische Kommission bei der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften gegründet, welche die Aufgabe hatte die bibliographische Arbeit aller wissenschaftlichen und speciellen bibliographischen Instituten ein nationales bibliographisches Repertoire zu schaffen, welches eine bibliographische Grundlage zum Erlernen der Entwicklung und des gegenwärtigen Standes der ukrainischen Kultur und im besonderen ihrer produktiven Kräfte sein sollte. In dieser Zeit dieskusierte man über alle Fragen die dieses Problem betreffen. Die wichtigsten Fragen sind der Umfang, die Grenze und der Bestand des Repertoires und auch die Methodologie ihrer Zusammenstellung. Der Autor hat die nationalen Bibliographien anderer Länder zum vergleich genommen und will feststellen, welche von den existierenden als Beispiel zur Lösung der Diskussionfragen dienen können. Er hat drei folgende Grundtypen der nationalen Bibliographie gefunden: 1) der auf territorialer Grundlage (politische oder geographische Grenze) gebaut, 2) der als Hauptmerkmal das Sprachgebiet nimmt, 3) der auf Grund des Inhalts beruht: dieser dritte Typus entspricht, nach der Meinung des Autors, am meisten den Aufgaben, welche vor dem nationalen Repertoire der Ukraine stehen. Was den Bestand des Repertoires betrifft, findet der Autor sich auf die Praktik der Bibliographien anderer Länder stützend, dass man auch andere Arten von Druckproduktionen, die nicht die gewöhnliche Bücherform haben, aufnehmen könne, z. b. Noten, Zeitungen, Karten, usw. Ferner, betont der Autor, dass die früheren Konferenzen die Arbeit an alle wissenschaftlichen Instituten verteilten, und verteidigt die Meinung, dass ihre Ausführung specielle Kenntnisse fordern. Daher muss das allgemeine nationale Repertoire als Summe aller speciellen Repertoires erscheinen und somit eine Bibliographische Encyclopedie der Ukrainenkunde darstellen.

B48753